

Kecskefülű edények

A Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye régóta őriz raktárában egy ismeretlen eredetű, a Magyar Nemzeti Múzeumnak csaknem két évszázad során felhalmozódott, különböző adományokból is származó anyagból átvett kétfülű kancsót. A teljesen díszítetlen edényt figyelemre és kiállításra érdemessé két fülének elhelyezése teszi: ezek nem a szokásos módon egymással szemben vannak elhelyezve, hanem egymástól mintegy 90°-nyi távolsága. A formája és anyaga alapján a Kr. e. 6. század végére vagy az 5. századra keltezhető váza, amely talán egy szicíliai görög műhelyben készült, nem áll azonban egyedül az ókori görög és itáliai kerámialeletek közt a fülek elhelyezésének ezzel a feltűnő sajátosságával.

Hasonló típusú kancsók, úgy tűnik, először Korinthosban készültek a Kr. e. 6. században; folyamatos, bár távolról sem gyakori előfordulásuk a korinthusi műhelyek készítményei közt a Kr. e. 1. századig nyilvánvalóvá teszi, hogy nem improvizált jelenségről van szó. Ezt megerősíti az antik görög kerámia-műhelyek szélesebb körében található példák áttekintése. Ebből kitűnik, hogy hasonló kancsók a produkció teljes mennyiségéhez képest mindig és mindenhol ritkaságnak számítottak, de meg lehet határozni néhány központot vagy szűkebb területet, ahol gyakoriságuk és egyedi vonásaik alapján feltehető, hogy helyi műhelyek preferált készítményei voltak, míg szélesebb körben csak elvétve került elő egy-két példányuk.

Ilyen készítési központ lehetett mai ismereteink szerint az említett Korinthoson kívül Athén, amelynek készítményeire gomba-formájú test a jellemző, és ahol használatuk a klasszikus korra, az 5–4. századra korlátozódott. Görög földön ezen kívül csak egy műhelyük működése valószínűsíthető: Milétosban, a mai Törökország égei partvidékén letelepült keleti görögség egyik legnagyobb központjában. Megtalálhatók viszont ezek a kancsók a görögökkel szomszédos, részben görög településeknek is helyt adó területeken, a Fekete-tenger partjain, valamint Itáliában és Szicíliában. Feltűnő, hogy a Pontus-vidéken az athéni típus importált vagy helyben utánczott példányai az uralkodók, ellenben nyugaton, sőt Milétosban is, a korinthusi típus ösztönzéséről tanúskodó darabok. Helyi utánczó-műhelyt a Fekete-tenger partvidékén elsősorban a romániai Histriában, a Duna torkolatvidékén a milétosiak által alapított görög településen lehet feltételezni. Jóval gazdagabb a nyugati területek anyaga. Egyelőre Itáliában két helyen lehet biztosan helyi műhelyekkel számolni: a Tyrrhén-tenger partján Paestum és az ókori Velia (Elea) között, az adriai oldalon pedig a Pó torkolatvidékén és attól délre, a mai Padova és Ancona közti területen. Az előbbieket készítményeire a gömbölyű test és sávós díszítés a jellemző, a Pó-vidékiekre a vállukon megjelenő növényminták. Az importált példányokat utánczó helyi műhely működhett Szicíliában délen Agrigento, keleten Siracusa, északon Lipari szigetének környékén, de egy példány a dél-francia partvidékre is eljutott.

A kancsók közös vonása a fülek elhelyezésén kívül a 15–20 cm közötti magasság, a 2–3 literes űrtartalom, a kiöntő nélküli kerek száj és a festett díszítés túlnyomórészt teljes hiánya. A két fül sajátos elhelyezése ritkábban már az ókorban más formájú vázákban is megjelenik, jelentésére azonban sem ezek, sem a lelőhelyek vagy az antik ábrázolások nem adnak egyértelmű választ.

Abból kiindulva, hogy az ókori fazekasmesterek nem öncélúan, hanem meghatározott igények kielégítésére formálták edényeiket, és ebben nem különböznek tőlük mai utódaik sem – hacsak nem műtárgy-igényű darabokat készítenek –, érdemes a kettősfülű edények használati lehetőségeinek mérlegelésénél az edényfajtának néhány eleven tapasztalatból ismert funkcióját figyelembe venni. Négy különböző kultúrában máig élő három teljesen különböző felhasználási módjuk ad erre példát. Az itáliai fazekasok, főként az említett tyrrhén-tengerparti területen a *pignatán*ak nevezett kettősfülű fazekakat sokáig tartó főzést igénylő ételek elkészítésénél

használják; a két fülel ellentétes oldalról melegítik őket, és a megfőtt étellel telt fazék a két, tüzet nem ért fülénél fogva megfogható. Ugyanilyen használatra készítették még a közelmúltban is szélesszájú fazekaikat egy erdélyi műhelyben. Itt is külön nevük volt: aránka, a népnyelvben pedig kecskefülű edényeknek nevezik őket. A kiállított példány a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből való.

Teljesen más szerepe van a kettős fülnek Afganisztánban, ahol vajköpülésnél használják az ilyen edényeket, hogy két kézzel való rázásukat megkönnyítsék.

Az ókori példányokkal kapcsolatban felvetődött esetleges rituális használatuk lehetősége. Ennek realitását megint csak az élő gyakorlat alapján lehet igazolni. A zsidó vallásban régi hagyományon alapuló tisztasági előírások szolgálatában készülnek a kiállított példány tanúsága szerint máig erdélyi műhelyben ilyen kétfülű kancsók. Rendeltetésük az, hogy az egyik, még tisztátlan kézzel az egyik fülénél fogva tartott edényből leöntsék a másik kezét, amely így megtisztítva megfoghatja a tisztátlan kézzel nem érintett másik fület.

A kortárs fazekasságból vett példák egyértelműen igazolják, hogy a fülek szokatlan elhelyezésének mindig konkrét rendeltetése van. Ez joggal feltételezhető az ókori edényekre vonatkozóan is. Az élő fazekas-gyakorlatból vett példák azonban világossá teszik, hogy a megoldást az egyetlen, kizárólagos magyarázat helyett a lehetőségek széles körében kell keresni, szem előtt tartva azt a már az ókori példányok tárgyalása során megfogalmazott elvet, hogy „egy adott részvonás hasonlósága nem jelenti szükségképpen különböző korokban, műhelyekben és kultúrákban készült darabok rendeltetésének azonosságát.”

Szilágyi János György

Az évszak műtárgya – 2006. nyár
Kecskefülű edények
Szépművészeti Múzeum
Reneszánsz Csarnok
2006. június 7. – augusztus 27.
A fényképet Mátyus László készítette